

FIGYELŐ

VAN, ÉS LEGYEN IS

Szvoren Edina: *Nincs, és ne is legyen*
Palatinus, 2012. 162 oldal, 2800 Ft

Szvoren Edina új(ra) kötetbe rendezett elbeszélései beszippantanak, elnyelnek, mint a perzsa-szőnyeg a porszemeket. Kettőnk (kötet és én) méretei is nagyjából így viszonyulnak egymáshoz, kivételes pillanat – szép hosszú pillanat –, amikor aggályok nélküli kötetet tarthat kezében az olvasó (és a kritikus), és földig hajol, a perzsához. A távolról, egészében szemlélt bonyolult és gyönyörű szöveghez közel hajolva meglátom részleteinek gazdagságát, cikornyáinak fifikáit, motívumainak ismétlődéseit, játékát, szövéseinek sűrűségét, kifinomultságát. A NINCS, ÉS NE IS LEGYEN című kötet a PERTU-nál is „közelebbi” (erről később), egységesebb válogatást eredményezett, nem mintha az egységesség követelménye és kikerülhetetlen erénye lenne az elbeszélésköteteknek, bár hátrányukra sem válik, jelen esetben a kiérleltebb, azonos irányba tartó jelentések és prózapoétikai jegyek adják e kötet egységét. A PERTU-ban még helyenként, de tényleg csak helyenként meglibbenő mesterként megszólalásmódok, prózamodorosságok teljesen elkoptak, Svzoren Edina hangjára (hangjaira) talált.

A szövegek nem a történetek miatt, által szippantanak be, hanem sokkal inkább a történetek szövése, vonalvezetése nem engedi félbehagyni, megszakítani az olvasást; a sűrű szálak, rétegek között a történetek lassan imbolyognak elő, lassan bontakoznak, már amennyire bontakoznak. Az utalások, magyarázatok nélkül hagyott „fura” kijelentések nyomán várjuk, hogy kiderüljön, kikristályosodjon valami – a titok, a történet, a pontos események, de általában a talányok, sejtetések, valószínűsíthető következtetések, kifejtetlen utalások nem lépnek „előre”, megtorpannak, olyan hiányérzeteket hagynak maguk után, amilyeneket az emberi világgal, létünkkel, önmagunkkal kapcsolatban is folya-

matosan érzünk. Értjük; érezzük, hogy értjük, bízunk benne, hogy érzéseinkből és tapasztalatainkból jól következtetünk létünk lényegére, működésére, de mégis jó lenne, ha valaki elmagyarázná ezt az egészet. Svzoren Edina elbeszélései számomra pontosan ennek az emberi tapasztalatnak és tapasztalásmód ábrázolásának, a „csilló véletlen szálaiból” összeszőtt és fel-feslő emberi létezés (meg)értésének nyugópont nélküli lenyomatait: „véégképp nem tudom, hogyan adjak számot arról a gyötrelről, ami nem a részletekben rejlik, hanem az egészben”. A szövegek eltérő rétegekből építkeznek, körkörös, a lényegget folyamatosan önmaga előtt görgető elbeszélésmódja indul e gyötrellem nyomába. Mint ha a szerző az objektív, külső látásmódot eleve tagadná, a történetek mindig rögzített nézőpontokból, rendszerint egy szereplő belső tudat- és nyelvi formái felől artikulálódnak. A szigorú értelemben vett elbeszélő, leíró, tapasztalati, szenzuális, továbbá a tárgyi világra vagy emberre, múltra, jelenre, konkrétan vonatkozó és/vagy általánosított és olykor reflexív kijelentések, megnyilatkozások akár mondatról mondatra váltják egymást, szüntelen mozgásuk, villódzásuk a dolgok meg/átélésének, a tudat működésének, elterelő, védekező mechanizmusainak mozgásait is érzékeltetik. Ám egy idő után a mondatok, kijelentések, látványelemek, motívumok, megfogalmazott érzetek elkezdnek egymásra vetülni, összehabarcosodni, mintákat rajzolni; a konkrét dolgokra vonatkozó kijelentések, referenciális állítások átvittebb jelentéseket kapnak, metaforikus síkon vagy több esetben is hasonlókat részeiként mozognak tovább. Így teremti meg a tudat és a szöveg a dolgok közötti kapcsolatokat, valódi vagy „tettetett” relációkat, ok-okozati viszonyokat, sejtéseket, ám a végpontokig, a dolgok végső megértéséig, kimondásáig, lezárásáig sosem merészkedik.

Mindebből a – mondhatni – szvoreni, kicentizgetett szövegépítményből bontakoznak (ki) a történetyszerűségek, amelyek leginkább élethelyzeteket, családi, szerelmi kapcsolatokat, karaktereket vagy lelki-tudati állapotokat ábrá-

zolnak, az emberi jellemek, reakciók, viselkedések végtelen, mindig megdöbbenő vagy megdöbbenően ismerős variációit. Újdonság talán a korábbi történetekhez képest, hogy a szerző több esetben is tizenöt-húsz vagy még több év eseményeinek töredezett, kacskaringós láncolatát is végigvezeti (NINCS, ÉS NE IS LEGYEN, EGY ELBESZÉLÉS HÉT FEJEZETE). Az írárok hangulatát, érthetőségüket, követhetőségüket tovább csavarja az elbeszélő „magatartása”, viszonyulása. Ahogy már említettem, az alkotó a legtöbb esetben (kivéve HUNDESCHULE, BÁBEL TORNYA) valamelyik szereplőjére bízta az ennek következtében egyes vagy többes szám első személyben mondott elbeszélést, amit időnként tovább bonyolít azzal, hogy választott szereplője különös odafordulással végig valaki máshoz, egy másik szereplőhöz beszél (Izsák), vagy személytelenített távolságtartással, harmadik személyben beszél önmagáról (FÉL ÓRA RÖVIDEBB, MINT EGY HASZID ÉNEK). A mondásnak ez a bonyolultsága, megtekerttsége a nézőpontok egységét, kitüntettségét, sajátlagosságát érzékelteti, az emberi viszonyrendszerek „problémás” bonyolultságát s ezek megértésének nehézségeit. Az elbeszélések szándékosan késleltetik a családi és egyéb kapcsolatok, sőt olykor a nemek tisztáz(ó)dását, kevés nevet használnak, helyettük a családi viszonyokat hangsúlyozzák (Anya, Apa, Édesanya, Atya, Szerelmygyerek, fiad, lányom stb.), az eltephetetlen kötelékeket, „birtokviszonyokat”, amelyeket, ha akarjuk, ha nem, elviselhetetlenségük, tragikusságuk, elháríthatatlanságuk ellenére is magunkkal kell érthetnünk egy életen át. A történetekben nemcsak ezek a kötelékek, hanem minden más történetem, látvány, érzés, gondolat is evidenciaként bukkan fel, magától értetődően, mintha már (köz)ismert, tudott dolgok (újra)mondásáról lenne szó. A reflexiók, magyarázatok hiányában szenttelenül, evidenciaként feltárt részek egyfelől, mint újra felszaggatott sebek, mintha a szereplők önmaguknak, emlékeztetőül mondott, a befogadók által véletlenül meg/kihall(gat)ott monológok, szövegek lennének, melyekből, épp ezért, a kívülállónak (hallgatónak) nehéz bármilyen egységet összeállítania. Másfelől ezek a magyarázatok nélküli evidenciák, érzetek, események mintha olyan közös emberi tapasztalatokat tárnának fel, amilyenekben, ha nem is éppen ezekben, de nagyon hasonlóknak, mindannyian részeseiünk: a családi, szerelmi kapcsolatok ismét-

lődő fordulataiban, a magány, boldogtalanság, szorongás picit más, de mégis nagyon hasonló mintázataiban. A történetek nem mondanak ki konklúziókat, semmit nem vezetnek egészen végig, semmit nem emelnek általános szintre, nem adnak morális útmutatót, értelmezéseket; nem akarnak túlnőni önmagukon, az elbeszélőjükön, sem az olvasón, kimetszenek egy darabot (a létből), aztán otthagyják, koncként, nekünk, az olvasónak; csupán határt, keretet kapnak, elbeszélőit és formait, mint a perzsa szőnyeg, amit egyszer csak méretre szabnak, beszegnek, még ha a mintázat folytatódik is a szegélyen túl. *„A szőnyeg sötét, és befejezetlen történetek vannak behímémezve, mint a függönybe is.”*

Szvoren Edina prózáját a „mindenre” kiterjedő érzékelés, szenzibilitás és mindezek pontos nyelvi rögzítése határozza meg, a környezet, tárgyi világ éles, kínosan precíz rögzítése („*Sok mindent látok fájdalommal élességgel, s néha egyik pillanatról a másikra kiürül minden*”); az elbeszélésekben a szagok, hangok, arckifejezések, mozdulatok, látványok, foltok megfigyelése, az állapotok meghatározása dominál, mintha ezek az „elemek” nem engednék felszínre bukni az eseményeket, nem engednék a történések előrehaladását. Olyan késleltetések, amelyek bár szorosan hozzátartoznak a történetekhez, jellemábrázolásokhoz, a fontos dolgokhoz, ám mégis mintha a „lényeg” kimondásának nehézsége vagy éppen banalitása miatt az elmondás feszengése közti réseket töltenék ki, a hősök számára sokszor jobb megfigyelésbe feledkezni, látványelemekhez ragaszkodni, mint szembesülni emberi szándékokkal, éppen történő megalázó, kínos jelenetek részese lenni, mint például a FOLT című elbeszélésben. Sok esetben a tudat(alatti) elterelő, kompenzáló, „túlélést” biztosító eszközei mindezek, vagy olyan szemlélő, unalomterelő, emlékképeket is egymásra montírozó műveletek, amelyek a gyermekkori tapasztalás, az egyedüllét, magány mentális működésének sajátjai (FÉL ÓRA RÖVIDEBB, MINT EGY HASZID ÉNEK, A TÉRRE, LE). A környezetet, látványt, emlékképeket megjelenítő dús mondatok sorába véletlenszerűen ékelődnek a lényegi kijelentések, váratlanságukkal, „helyén nem valóságukkal” kapnak különös erőt, figyelmet, s a befogadó a mondatok további sodrásában várja a következő kapaszkodót, a helyzetek, események megértésének egy újabb darabját. Ugyanígy, általában minden előzmény nélkül buk-

nak elő azok a mondatok, amelyek egy-egy jól megragadott pillanattal érzékeltetik a szeretkezések, közösülések megtörténtét, hangulatát, minden elidőzés, színezgetés nélkül.

A szerző prózavilágában az emberi helyzetek, kapcsolatok, események felsejülő abszurditásait a tárgyi világ, emberi környezet is magán viseli („*halálfejes kínai szandál*”); a teljesség, az emberi kapcsolatok hiány(osság)ait, a terhelt, félbetört, boldogtalan emberi sorsokat, érzéseket a tárgyi világra rávetített hiányérzetek fogalmazzák meg: a függöny mintája megszakad, a szőnyeg hatványalakjára komód nehézkedik: „*A függöny épp ott vet hullámot, ahol kiderülne, hogy a vadász eltalálja-e a menekülő vadat. Egy patakot kellene átugrania.*” „*A háromfókos szekrény éppen a szőnyeg legizgalmasabb részeit takarja el. Ki merné megkérdezni Atyától, hogy mi van a szekrény alatt? [...] Egy hosszú nyakú madár elindul, és meglát egy másik hosszú nyakú madarat. De aztán mi következik? És mi volt a szőnyeg előtt?*” Hasonló szerepet kapnak a szavak is, sokszor a létezés képtelenségét, visszasságát, hiányosságát érzékeltetik, a szereplők „fennakadnak” bizonyos szavakon, kifejezéseken („*Röhejes, hogy gondonkának hívják a csellót, az osztálytársaim viszont akkor nevetnek, ha asztalitenisznek mondom a pingpongot*”), az egyedekre jellemző nyelvhasználatból (idiolektus) adódó feszültségek is az idegenségérzetet, az emberi kapcsolatok működésképtelenségét erősítik: „*A babajkó csak egy szó, a férjem is.*” „*Zavarba hoz a szavaival. Én meg szégyenkezem, ha bizonyos szavakban ki kell mondanom minden szóttagot, úgyhogy inkább lerövidítem a nevét.*”

A kiélesztett érzések, a tárgyi világ, emberi tettek, mozdulatok, gesztusok pontos rögzítései időnként késleltetnek, lepleznek valamit, vagy a szereplő (és olvasó) figyelmét terelik (el), a lét abszurditását ironikus távolságtartással szemlélilik, ám leginkább a boldogtalanság, örömtelenség és büntudat állandóságát hordozzák. Szvoren Edina alakjainak „hétköznapi” gyarlóságai az égre kiáltanak, de általában nem ezek miatt van büntudatuk, létük alapból a boldogtalanságra, örömtelenségre van hangolva, valami ősi félelmet, szorongást, bűnösségtudatot hordoznak magukkal, magukon, s ez alól a gyermekek, kamaszok sem mentesek. („*Félek a büntől, félek, hogy valóságossá válik minden, amit elképzellek. Rettegek, hogy Édesanya ágyának esik, aztán meghal.*”) Ez a közös alaphang bűg szintelenül, mélyen, mint a szirének hangja, a szövegek min-

den rétegét rezonáltatva. Szvoren alakjai nem lázadnak (nem is moralizálnak), sorsuk megváltoztathatatlanságának hitében szenvednek, feszengnek, tűrnek, tengődnek – „*[a] rossz lelküismeret azt diktálja, hogy színleljek olyankor is, ha nincs takargatnivalóm*” –, vagy inkább félrelépnek – több értelemben –, hogy frusztráló büntudatuknak okot, alapot adjanak, hogy boldogságra való alkalmasságuk, érdemességük esélyét végképp eltöröljék, s lehessenek azok, amik: végképp boldogtalanok. „*Végül nem csináltam semmit. Még a fiamnak sem szóltam.*”

Értelmezésemben a NINCS, ÉS NE IS LEGYEN kötet cím hiányzó mondatrésze (alánya) nem más, mint a boldogság; a fogalom a szó hiányával, kimondatlanságával, ott nem létével tüntet: hiányzik. A címadó elbeszélés kamasz beszélője azonban egyértelműsíti, kitölti ezt a grammatikai (ha másfélét nem is) hiányt: „*Édesanyám, egyetlenem, nincs boldogság a Földön, de ne is legyen.*” Ennél azonban sokkal érdekesebb az erős tiltó formula, a teremtőerővel, igével (legyen!) szembeesülő gesztus, a boldogság létezésének tagadása, nunc et semper. Hozzátehetjük még ezt is: in saecula saeculorum. A boldogság lehetőségének dacos eltörlése, a szenvedés, a megálázottság (FOLT, EGY ELBESZÉLÉS HÉT FEJEZETE és még sorolhatnám) mintha a szereplők egyetlen lehetséges és talán – örök időktől hordozott – megérdemelt létállapota lenne, ám ha ez(ek) – szenvedés, büntudat, boldogtalanság – nincs(enek), akkor megbocsátás, kegyelem és semmiféle gondviselés nem érkezhethet, pedig e bűnös állapotot, helyzetet más nem számolhatja fel. Nem mintha az elbeszélések többsége – ám a kivételek jelzésértékűek – konkrét, kimondottan vallásos, transzcendensre, istenire vonatkozó utalásokkal élne, s a feloldozást, megváltást sem felsőbbrendű lénytől várják (mivel nem is várják), mindezeknek inkább laicizált, „földi” formuláira lenne valamiféle ki nem mondott, tudatalatti vágy és szükség, ám mindez nagyon távol van az alakok morális, tudati, önreflexió szintjétől. A címadó történet kiskamasz elbeszélője még szeretne valamilyenné válni, szeretne megbetegedni, hogy törődjenek vele, sajnálják, szeressék, szeretne valamilyen bünt elkövetni, hogy figyeljenek rá, megbüntessék, mert a büntetést a feloldozás követi: „*Jó volna, ha Emmi néni haragudna rám, mert akkor megbocsátana. Szeretem őt, és félek tőle. Azért félek, mert semmi félelmetes nincs benne.*” A kislány még imád-

kozik is, bár a büntetést és megbocsátást már inkább a tanárától vagy az apjától várja, semmint Istentől, a gyermeki érvélés az elmélyült, személyesre hangolt hit „balassis” alkudozását is megidézi: „*Most már nem csak esténként imádkozom. Két dologra kérem az Istent: hogy bocsásson meg, és hogy lehessen még romlottabb, mert akkor a megbocsátás is nagyobb.*” A naplóba írt vallomás nemcsak a bűn-büntetés, hanem a kegyelem gyermekien egyszerű képletét is elénk tárja, a hiányt, a veszteséget meg kell élni, el kell fogadni, hogy a kegyelmi állapotot értékelni tudjuk: „*Abban a kegyelemben részesültem, hogy édesapám elutazott, csak hogy hazajöjjön.*” A(z isteni) kegyelem az ember bűnös állapota és hajlama miatt pusztán lehetőség, amely csak emberi együttműködéssel válhat hatékonnyá, megélhetővé, érezhetővé. Ám a történet folytatásában az anyává, feleséggé érő asszony mindezeket a gyermeki törekvéseket, a szeretet, törődés, odafordulás kiküzdésének módozatait feledni látszik, nem tesz semmit, hogy sorsán bármit is változtasson. Ahogy a többi elbeszélés alakjai sem, inkább a belefásulás, megalkuvás jellemzi őket: „*Előbb-utóbb mindent megszeretek, amibe bele-törődöm.*” Ez, a címadó történet részét képező, a kötet egyetlen naplórészlete piszkálja meg leginkább a boldogság tagadásának most tárgyalt kérdését, ezért is időztem vele, és idéztem belőle sokat, s lehetne itt még a teremtésre, szenvedésre, létezésre utaló mondatok közt válogatni. Ez a rész a naplóforma legbensőbb megszólalásmódjával, kurzív szedésével a kötet központi, (ön)értelmező része, s jelentése nemcsak saját történetére irányul, hanem kötetcímmé emelve, a többi szövegre is rávetül.

A NINCS, ÉS NE IS LEGYEN világa isteni és emberi kegyelem nélküli világ, amelyben Izsák még az áldozattá válás közelébe sem jut, s amelyet isten- és embertelen gyarló törvényszerűségek működtetnek. A kötet szűk metszetét adja az emberi létezésnek, történetei fullasztó, megalkuvásokkal és megaláztatásokkal teli helyzeteket, emberi viszonyokat, felszámolhatatlan állapotokat ragadnak meg, a szerző egy szorongásokkal, elfojtott vágyakkal, szenvedésekkel, kilátástalan sorsokkal teli világhoz megy közel, olykor zavarba ejtően közel, s a létnek ezt a nagyon is valós, de szándékolatlan nem teljes dimenzióját szövi össze sűrű, erős szövegekké. Ám időnként sejteti, hogy egy másik dimenzióban, létmetszetben „[n]em minden folyót hívnak

Dunának, és nem minden szőnyeget takar el komód”, a minták másként folytatódhatnak, és más egészet rajzolhatnak ki, és valahol létezik (és legyen) az, amit a zárótörténet ígér: az öröm.

Visy Beatrix

MINT AKI A RÍMEK KÖZÉ CSAPOTT

Marno János: *Kairo*

Palatinus, 2012. 168 oldal, 2100 Ft

Két időfogalom szembenállását eleveníti fel Marno János legújabb verseskötetének címe. A görögök által érzékletesen és szellemesen megjelenített kronoszt a folyó, az érzékeink számára folytonos telésben lévő idő megnevezésére használták, míg a költő által most címként szereplő idő, a kairoosz a jelentőséggel teli pillanat, a múltból kiszakított tartamot jelölte, amely a kronosztól eltávolítva, ön maga jelentőségével telítődik. Nem meglepő, hogy az időbeli folyamatokat filozófiai szempontból elemző történészek ezt a fogalmat már régen kisajátították az emberi társadalom fejlődésének jelesebb fordulópontjainak megnevezésére. Könnyen belátható, hogy egyes események magukon túlmutatva meghatározó jelentőséggel bírnak, míg a történelem jelöletlen pillanatai sokszor ennek a szolgálóleányai lehetnek csak. Marno természetesen igyekszik megőrizni e két időfogalom eredeti jelentését és fogalmi tisztaságát. Számára talán olyan költői látásmódnak lesz a meghatározója, amelyben, magyar irodalmi példákön szemléltetve, Krúdy természetesen a kronoszi időfogalom szellemében alkotott, hiszen ő a jeltelenül elfolyó múlt idő ellenében alkotott, s írásai éppen az események mindennapiságában, „örökidejűségében” telítődnek sajátos életszemlélettel. Ha Pilinszky költészetére gondolunk, ott mindig egy nagy és önmagában zárt pillanat lesz a mű középponti eseménye, s még a kései verseiben is ez a sokszor misztikus és egyszeri jelenség lesz ünnepélyessé, teátrálissá vagy éppen az egyén számára egyedüli fontos tartalommal bíróvá. Elég egyetlen példa erre a kivételes hétköznapiságra, amikor a NÉGY-